

Stundin komin at taka tjóðskaparmerkið í álvara

Elin Heinesen

Føroyahúsið í Keypmanna-havn hevði flaggdagshald hóskvöldið, 25. apríl 2002, har Elin Heinesen varð biðin at halda røðuna. Elin Heinesen er ritstjóri í danska almannagagnliga felagnum, Komiteen for Sundhedsoplysning, sum gevur út bókur, bóklingar og bløð um heilsuál, og so er hon eisini ritstjóri á fleiri heimasíðum, m.a. www.fo-dk.dk, sum viðgerð viðurskiptini millum Føroyar og Danmark. Hennara áhugi í hesum spurningi speglast aftur í røðuni, har hon – nú valið stundar–royrnir at hyggja at aðalspurningunum omanífrá og venda teimum á hovið fyrri at koma inn til beinið: Hvat er at velja ímillum?:

Ørkymland í hugtøk

Í dag hevur Merkið verið vundið á stong manga staðni – í Føroyum og kanska eisini hjá onkrum her niðri. Føroyska flaggið fekk heitið Merkið, tí flaggið er merki um tjóðskaparmerkið í umheiminum eitt tjóðskaparmerkið. So tá vit í dag heiðra Merkið, heiðra vit eisini tjóðskap okkara. Tí er tað nærliggandi ein slíkan dag sum í dag at hugsa eitt sindur nærri um føroyska tjóðskapin. Ikki minst nú føroyingar bert um fáar dagar fara á lögtingsval eitt val, sum fer at hava avgerandi týdning eisini fyrri tjóðskaparspurningin.

Tað stendur fast, at tá val er í hondum, tekur spurningurin seg um loysing ella samband upp. Aftur leika tey í um henda æviga spurningin í valstríðinum í Føroyum, og sum føroyingum vant verður ikki sakt móti miðjuni, har roynt verður at byggja brýr um gjáir. Nei, hvør parturin lamentarar um hin partin og søkir sær soleiðis longur og longur út á hvør sína rás, har ógjørligt er at rokka hvørunum øðrum. Einasta sum kann sláast fast er, at ósemjan ræður sum vant. Og so eru vit líka vítt har sum vit altíð hava verið.

Men hví er hetta so? Eftir minari meting eru tað millum annað hugtøkini loysing og samband og tvíbýt-

ingin millum teirra, sum forbrongla alt, tí tey fáa fólk til at byta seg upp fyrri ella ímóti og til at siggja nakað heilt annað fyrri sær enn tað, sum tað veruliga snýr seg um. Verða hugtøkini gjølliga greinað sundur, gerst tað greitt, at tað er púra burturvið at tosa um loysing móttvegis sambandi. Sum um ein gjørdist leysur av øllum og misti alt samband við umheimin (og veruleikan?), um t.d. loysing varð vald framum sambandi! So einfalt er tað sjálvandi ikki. Tað er tí av stórum týðningi at royna at gera seg leysan av slíkum ørkymland í misvisandi hugtøkum, sum seta seg í vegin fyrri at vit kunnu siggja klárt. Hví ikki kalla ein spaka fyrri ein spaka, sum danir plaga at taka til?

Kunnu føroyingar liva við at vera hálv-danir?

Valið snýr seg ikki um einvegis samband í merkingini at binda saman bond – ella einvegis loysing í merkingini at loysa øll bond og kvetta alt samband. Nei, tað snýr seg um at velja sjálvvæði ella ikki at velja ímillum at arbeiða fyrri fullum sjálvsavgerðarrætti (demokratii) fyrri føroyingar í Føroyum, ella hin vegin at staðfesta, um danir enn skulu hava rætt at leggja seg út í føroysk viðurskipti. Tað er hetta, sum er aðalspurningurin. At loysa eitt sindur her og binda eitt sindur har á ein annan hátt enn í dag, og harvið vinna føroyingum nøkur rættindi og nakrar møguleikar, teir ikki hava í dag.

Spurningurin er, um tað ber til at fáa fullt sjálvvæði innanfyri ríkisfelagsskapin. Ber tað til at halda uppá nøkur serlig tjóðskaparrættindi fyrri føroyingar innanfyri ríkisfelagsskapin? Annað enn bara tað reint mentanarliga?

Og so snýr tað seg eisini um virðing – virðingina frá útheiminum móttvegis føroyingum og so føroyinganna egnu sjálvsvirðing, sum er nær tengd at tí fyrra. Ynskja føroyingar at verða viðurkendir sum egið fólk í umheiminum? Ella ynskja teir framvegis at verða eitt slag av hálv-dønum í eignum á øllum øðrum uttan um hin partin og søkir sær soleiðis longur og longur út á hvør sína rás, har ógjørligt er at rokka hvørunum øðrum. Einasta sum kann sláast fast er, at ósemjan ræður sum vant. Og so eru vit líka vítt har sum vit altíð hava verið.

Loysing eitt mótafyrbrigdi?

Ein hevur so ofta í hesum valstríði høyrð, at ynski um eitt sjálvstøðugt Føroyar, (sum summi rópa loysing), verður skýrt sum eitt stokk-ut mótafyrbrigdi. Men at kalla hetta so, er veruliga at

lata eyguni aftur. Tí hetta er ein spurningur, sum søguliga sæð heilt náttúrligt er vorðin meira og meira átroðkandi, jú fleiri málsøki føroyingar hava yvirtikið undir heimastýrislóginu.

Núverandi viðurskiptini millum Danmark og Føroyar kunnu kortini undir ongum umstøðum varðveitast sum tey eru í allar ævir, tí verðin broyttist jú alla tíðina. Men um fullveldið er loysnin beint nú og her, veit eg ikki.

Eg veit bara, at tað er líka so náttúrligt, at danir fara ikki at finna seg í at missa meira og meira vald, jú fleiri málsøki føroyingar yvirtaka, og samstundis enn gjalda hundræðtals milliónir til føroyingar um árið, uttan eisini at krevja nakað afturfyrri tvs. rættin til at taka avgerðir um føroyskt øki føroyinganna vegna.

Men vilja føroyingar finna seg í at vera tiknir soleiðis av ræði? Nei, ov nógv spreingievni liggur í hesi skipan, til at hon kann halda á, sum er. Vit kunnu ikki blása og hava mjøl í munnum í senn. So vit eru noydd at finna eina meira eintýdda loysn, enn ta vit hava í lötuni. Men hvør skal tann loysnin vera?

Føroyar gjørdar til skammar

Søgan hevur prógvað, at ríkisfelagsskappskipanin í núverandi líki skapar ónogd, ørkymlan og ósemjur landanna millum um hvørja ábyrgd, hvønn rætt og hvørjar skyldur, hvørt landið hevur innan henda felagsskap.

Danskir fjølmiðlar hava ferð eftir ferð tey nógvu

seinastu árin ofta við røtt-um eftir minari meting – skýrt føroyingar at vera nassarar, av tí at føroyingar ein vegin ynskja fullveldi (ella eitt serstakliga víðkað sjálvstýri), men hin vegin vilja teir – at siggja til – ikki sjálvir ofra nakað eyka fyrri hetta sjálvvæðið. Danir skulu bara halda á at gjalda føroyingum studning og figgja sjálvvæðisgildið...

Eftir minari meting er føroyska tjóðin gjørd til skammar, bæði av sambandsfólki, sum so nasad-jørv í fullum álvara tvíhalda um, at føroyingar eiga sjálvsagdan rætt til danskan studning og so av fullveldisviðhaldsfólki, sum ein vegin leggja fram meira og meira viðgongdar paranoidar samansvorjingerarteoiri um ónda imperiði Danmark, og hin vegin kanska fyrri at gera fullveldið meira etiligt fyrri tey, sum ikki tora at sleppa sambandinum? Í fyrstani í hvussu so er kravdu eina langa skiftistíð, har danir skuldu vera við til at gjalda fyrri, at føroyingar fingur fullveldi! Hvussu rimiligt hetta enn kann tykjað nøkrum føroyingum, kunnu danir ikki sannførast um tað rimiliga í tí.

Hetta er eyðmjúkandi at vera vitni til serliga sum føroyingar í Danmark – og sjálvandi heilt óhaldbarar loysnir. Líka so óhaldbarar og eyðmjúkandi sum ríkisfelagsskapurin í sær sjálvum í núverandi líki.

Danir hava evsta valdið í ríkinum

Hesari eyðmjúkandi støðuni mugu føroyingar sjálvandi royna at berjast seg burturúr aftur! Millum ann-

að við at siggja nakrar grundarleggjandi sannroyndir í eyguni, sum summir føroyingar tykjað hava sera ilt við at viðurkenna. M.a. tann sannroyndin, at ríkisfelagsskapurin ikki er nakar felagsskapur av javnmettum tjóðum, men nettup bara eitt ríki við einari statsmakt í donsku sum nágið loyvur tveimum pørtum av ríkinum at hava partvist sjálvstýri, men sum rættuligt hevur tann suverena avgerðarrættin yvir øllum ríkinum ifylgi grundlógini harímillum eisini Grønland og Føroyum.

Kortini hava føroyingar t.d. ongantíð verið – og fara ongantíð at vera viðurkendir sum javntsettir við danir um teir bliva við at kalla seg sjálvir føroyingar.

Kanska eru vit danir á pappírinum í summum førum, men aldrin í eygunum á dønum. Vit hava altíð verið nakað annað nakað serligt men ongantíð ein teirra. Og tað er skiljandi, tí vit eru jú heldur ikki danir. Gera føroyingar nakað gott okkurt bragd ella annað at vera erpin av, ja, so eru eingin smøl stöð so eru vit danir, men líka so skjótt vit ikki uppfora okkum í trá við tað, danir kunnu samtykja við, eru vit knappliga ikki danir longur, men forkelaðir, tvørilgír, strævnir føroyingar. Er hetta ein ynskilig stöða at vera í?

Ein onnur sannroynd er, at tað er ein misskiljing, at um føroyingar vilja hava fullt sjálvvæði, mugu teir eisini kvetta øll bond við Danmark! At klára seg sjálfvan er ikki tað sama sum at klára seg uttan onnur. Einki land heldur ikki

Føroyar (ella Danmark fyrri tí!) kann klára seg uttan tað samstarv við onnur lond.

Men skulu føroyingar hava rætt til at samráðast við aðrar tjóðir egna vegna og rætt til at luttaka í al-tjóða samstarvi t.d. í norðurlendskum høpi ella í EU, mugu Føroyar viðurkennast sum tjóð og javnsetast við aðrar tjóðir á al-tjóða stigi. Tað gerst ikki uttan, at føroyingar taka fullt vald í Føroyum.

Tað er ein sannroynd, at Føroyar eru smáar og fara altíð at vera bundnar av góðum al-tjóða avtalum og samráðingum, men tað er ikki bara ríkisfelagsskapurin, sum tryggjar føroyingum góðar avtalur. Kanska nettup ikki, tí tað er ikki altíð at danir og føroyingar hava júst somu áhugamála. Tað er tí ikki nokur sjálvfylgja, at danir altíð tala føroyinganna sök, tá teir forá orðið føroyinganna vegna ymsa staðni.

Skilabest at taka fulla ábyrgd, men hvat við ríkisborgararættindinum?

Er tað skilabesta tí ikki undir øllum umstøðum at føroyingar taka fulla ábyrgd av sær sjálvum og gjalda fyrri seg sjálfur egin mál og egna nýtslu – og harvið vinna rættin til sjálvvæði, rættin til at vera egin tjóð og egna nýtslu – og harvið vinna rættin til sjálvvæði, rættin til at vera egin tjóð og egna nýtslu – og harvið vinna rættin til at tala egna sök í al-tjóða samanhangi. Tilfeingi hava føroyingar jú ríkiligt av til at klára seg og so væl eisini – serliga nú olja er funnin í Føroyum! Føroyingar eru best útbúnað fólk í heiminum við nógv hægrí livifóti enn so nógvvar aðrar tjóðir, vit sammeta Føroyar við.

Men hvat við teimum rættindum vit hava nú sum danskir ríkisborgarar? Spyrja summi so stúrur. Ja, vit missa nøkur fá rættindi, men ikki rættindi, sum vit ikki kunnu endurskapa ella tryggja á annan hátt. Jamen, hvat við teimum bondum vit hava í dag til familju í báðum londum? Hvat við mentanarligu bondunum? Og handilsliga sambandinum? Spyrja tey aftur. Eg má spyrja afturí móti, hví í allari víðu verð skuldu tey bondini blivið kvett, bara tí føroyingar fáa sjálvvæði? Tað er jú ikki so, at telefonsambandið verður avkvet! Ella at flogfórni halda uppát at flúgva millum Danmarkar og Føroya.

Men tey stúra meir og spyrja: Hvat við teimum sjúku og gomlu? Eg haldi ikki føroyingar eiga at taka danska heilsuverkið fram sum nakra fyrimynd, tá tað snýr seg um at taka sær av sjúkum og gomlum! Les donsk bløð, so veist tú hví. Danir liva eisini í miðal 10 ár minni enn føroyingar í Føroyum bæði kvinnur og menn.

Eg rokni ikki við at føroyingar hava minni ábyrgdarkenslu fyri sínum sjúku og gomlu, enn danir hava, so eg dugi ikki at siggja hví ikki føroyskir politikkarar í framtíðini, um so var at Føroyar gjørdust sjálvstøðug tjóð, ikki eisini tá skuldu haft tey sjúku og gomlu høgt á prioriteringslistanum. Tað er ov grunt, um hetta skal vera einasta próvgrundin til at tvihalda um ríkisfelagskapin. Vit hava ríkiligt ressursurnar til framhaldandi at gjalda fyri tað sjúkuviðgerð, vit ikki sjálvi kunnu bjóða heima.

Kunnu vit anda uttan respirator?

Sjálvandi snýr tað seg eisini um at skapa eitt dygdar-gott berandi figgarligt grundarlag fyri sosialu vælferðini í Føroyum – og tað eri eg sannførd um, at grundarlag er fyri í Føroyum, um føroyingar bara umsita tilfeingið bæði náttúruna og fólksins førleikar – skilagott og við skynsemi. Serliga um føroyingar fáa rættin at gera millumtjóða avtalur m.a. við Danmark, hini Norðanlondini og EU um tey óki, har føroyingar standa knapt so sterkir t.d. tá tað snýr seg um víðari útbúgving og tann meira spesialiseraða partin av heilsuverkinum. Tað er jú ikki so, at føroyingar ikki hava nakað at bjóða afturimóti. Føroyingar kunnu jú

hin vegin selja teirra egnu spesialisering í fyrsta umfari teirra djúptgangandi praktiska, tøknifrøðiliga og vísindaliga kunnleika til havið og fiskin t.d. Her kunnu góðir býtiðshandlar uttan iva gerast.

Men tað er serstakliga torført at bliva tikin í álvara, tá ein ikki hevur fulla ábyrgd av sær sjálvum. Og tað er serstakliga torført at arbeiða við føroyska búskapinum á einum veruligum grundarlag at anda sjálvi uttan respirator so at siga – so leingi føroyski búskapurin heldur á at fáa kunstigan andadrátt ígjøgnum danska blokkstuðulin. Og tað ger tað ikki minni torført at krevja meir og meir sjálvvæði, so leingi danir hava møguleikan til sum endurgjald fyri blokkstuðulin at krevja evsta avgerðarrættin yvir føroyskum óki. Henda rættin kunnu danir nær sum helst hevda ifylgi grundlógini, líka mikið hvørjar avtalur teir annars hava við føroyingar.

Her mugu føroyingar fyrr ella seinni velja: Vilja teir hava avgerðarrættin yvir sær sjálvum fullt og heilt og missa blokkstuðulin og donsku ríkisborgararéttindini? Ella vilja teir varðveita blokkstuðulin og afturfyri finna seg í at yvirláta suverenitetin yvir føroyskum óki til danir? Finst nakar triðji vegur?

Bert spurningur um tíð

Líka mikið um okkum dámar tað ella ikki, er gongdin, at føroyingar fáa meira og meira sjálvstýri. Við sjálvstýrinum kemur eisini kravið um, at føroyingar sjálvir gjalda fyri tey málsóki teir yvirtaka og harvið gerst tankin um at taka fulla ábyrgd, tvs. stigið móti fullum veldi, so eisini meira og meira nærliggj-

andi heilt av sær sjálvum. Serliga nú, tá oljan fer at gera Føroyar figgarliga enn meira sjálvberandi og harvið eisini figgarliga meira óheft av Danmark.

Hvat forðar so føroyingum í at taka stigið, annað enn egið – eftir minari meting – grundarlest máttloysi? Alternativ við er jú – um vit skulu hava eintýddar loysnir væl at merkja – at Føroyar venda aftur til at gerast eitt danskt amt, og at allar avgerðir aftur verða yvirlatnar til eina danska stjórn og eitt danskt fólkating, harav teir fægstu limiririr hava traðkað sín fót á føroyska jørð! Er tað hetta, føroyingar heldur vilja?

Nei, tí fái eg meg neyvnan at trúgva. Líkamikið um vit lata eygni upp ella aftur, so er gongdin, at Føroyar og Danmark undir øllum umstøðum mugu sleppa ríkisfelagskapinum í tí líki, sum hann hevur í dag. Tað er bert ein spurningur um tíð – og um á hvønn hátt.

Kvettið bara tey óhepnu bondini ikki tey góðu

Sjálvi haldi eg avgjørt ikki, at Føroyar eiga at kvetta øll bond til Danmark. Eg búgvi sjálv í Danmark, og fari helst at vera búgvandi mong ár afturat, tí eg havi bundið meg til danska familju, so eg hevði persónliga ligið undir tí, um Føroyar og Danmark kvettu sambandið. Tað haldi eg nú ikki fer at henda, óansæð hvat úrslitið verður av lögtingsvalinum, tí tað ber jú í veruleikanum ikki tí. Har eru ov nógv bond millum familjur, handilsliga og mentanarliga sum binda okkum saman. Og soleiðis haldi eg eisini tað framhaldandi eitur at vera, tí tað er eftir minari meting best fyri allar partar at varðveita øll tey góðu bondini millum londini.

Men skulu vit endiliga varðveita bondini innanfyri núverandi ríkisfelagskap? Tað eru ikki øll bond, sum eru líka góð. Tey bond, sum skerja frælsi hjá føroyingum og forða teimum í at menna eitt fullt demokratiskt samfelag – tey bond, sum forða fyri viðurkenningini av føroysku tjóðini og tjóðskapi føroyinga, soleiðis at føroyingar ikki kunnu mæta øðrum tjóðum sum javnbjóðis partar, ja, tey bondini meti eg at vera sera óheppin. Hesi bondini eiga føroyingar tí at arbeiða fyri at loysa seg úr.

Vónandi fer valúrslitið ikki at vera eitt bakkast fyri hesum arbeiðnum. Er stundin ikki komin, nú føroyska flaggið hevur veittrað í 83 ár, at vit í felag øll sum ein taka hetta tjóðskapamerkið okkara í fullum álvara?

Við hesum orðum fari eg at ynskja tykkum øllum eitt gott flaggdagshall!

Prísvinnarar á Listastevnu

Tá Listastevna Føroya á øðrum sinni verður sett í Norðurlandahúsinum leygardagin hin 3. august 2002, verður sjøtult settur á sekstan spennandi dagar við hópin av prísvinnarum.

Ernst Sondum Dalsgarð, ið sunnudagin varð heiðraður, tá ársins Reumert Virðislønir vórðu latnar, fer á setanini at frumframføra nýtt verk, sum tónaskaldið Tróndur Bogasson hevur skrivað. Stevnudagarnar fer Ernst Sondum Dalsgarð eisini at luttaka í stórfingnari operakonsert, har m.a. Nina Pavlovsky eisini verður við.

Fyrsta Listastevnukvöldið verður eisini rokk konsert í Ítróttarhøllini í Havn við Týr og Runrig. Bólkurin Týr vann í vár donsku Melody Maker-virðislønina og forsangarin í skotska bólknum Runrig, Bruce Guthro, sum er úr Kanada, er har í landinum kosin besti sangari, við bestu fløguútgávu í egnum nvanum og sum partur av besta bólk í 2002.

Listastevnudagarnar

Íkast til politiska orðaskiftið

Hví eiga Føringar so langt eftir enn til meiri sjálvvæði?

Tað er dirvið, ið trýtur, tað er tað fyrsta. Ríman um kellingina, sum »saðlaði sín gumpingrá«, passar her væl, altíð var tað onkur, sum teir ið skrifa skuldi, ikki tordi fyri. So eisini her. Summir tora ikki fyri skyldfólki sínum, aðrir vænta ein ellar annar yvirmaður verður teimum á nakkanum, gera teir nakað, og uppafur aðrir vænta at doyggja í raki, um teir lata munnin í tvey.

Hvat mundu teir gomlu sagt um okkum sögu teir Føringar nú: »Tit eru í uppsitri sum gamlar landbúkkur«, soleiðis hövdu teir tikið til. Ikki fyri tað, vit duga betri bæði at draga torsk og turka torsk enn teir gjörði, og vit duga væl eisini betur enn teir bæði at sigla og rógva, men tað dirvi sum gjörði mannin til mann, friðan og sjálvbjargnan har hann stóð, hvar er tað?

Vit siggja okkara

fær rithøvundurin Jóanes Nielsen handaða norðurlensku dramatíkaravirðislønina, eins og leikur hansara, sum vinnandi handritið byggir á, »Eitur nakað land Week-end?« verður framfördur.

Danski saksofonleikarin Anders Banke, sum á Listastevnunni fer at spæla saman við brasílska Egberto Gismonti, er kosin ársins nýggja jazznavn.

Hetta í sambandi við Danish Music Awards 2002 og útgávuna »Doctor Structure«.

Sama dag, sum Listastevna Føroya verður sett, verður eisini avdúkað, hvør vinnur í kappingini um besta handritið til útværpsleik. Vinnandi leikurin verður sendur í Útvarpinum sama kvöld.

Allar sekstan Listastevnudagarnar í august verður eitt ríkt úrval av virðisløntum barna- og vaksnamannafilmum sýndir í Havnar Bio. Teirra millum er franski filmurin »Amelie frá Montmartre«.

